
ROMSICS IGNÁC

TRIANON REVÍZIÓJA ÉS MEGISMÉTLÉSE, 1938–1947

Magyarország 1920 utáni revíziós törekvései 1938 és 1941 között részleges sikerrel jártak. A nemzetközi erőviszonyok átrendeződésének köszönhetően három és fél év alatt a magyar állam területe négy lépcsőben 93 ezer km²-ről 171 ezer km²-re, lakosságának száma pedig 9,3 millióról 14,6 millióra nőtt.

Elsőként a Csehszlovákiának ítélt egykori felső-magyarországi területek déli sávjának visszacsatolására került sor 1938 őszén. Ennek alapja az 1938. szeptember 29-én Németország, Olaszország, Nagy-Britannia és Franciaország által aláírt müncheni egyezmény volt, amelynek záradéka előírta, hogy a magyar és a csehszlovák kormánynak három hónapon belül meg kell egyeznie a magyar kisebbséggel kapcsolatos vitás kérdésekben. Miután nem sikerült megállapodni, Anglia és Franciaország pedig kinyilvánította érdektelenségét, német-olasz döntőbíráskodásra került sor. Az 1938. november 2-án Bécsben meghozott határozat (I. bécsi döntés) értelmében 11 927 km²-nyi terület került vissza Magyarországhoz 1 millió 60 ezer főnyi lakossággal. Az 1941-es magyar népszámlálás szerint a lakosság 84%-a, az 1930-as csehszlovák népszámlálás szerint viszont csak 57%-a volt magyar anyanyelvű, illetve nemzetiségű. E nagy különbség részben az időközben lezajlott népmozgásokkal, részben a bizonytalan vagy kettős identitású népcsoportok alkalmazkodásával, továbbá maguknak a népszámlálásoknak az eltérő technikájával magyarázható.

Dél-Szlovákia után Kárpátalja visszacsatolása következett. Ezt az tette lehetővé, hogy 1939 tavaszán, amikor Németország annektálta Cseh- és Morvaországot, ezt a területet Hitler Magyarországnak engedte át. Az 1939. március 15. és 18. között birtokba vett terület nagysága ugyancsak 12 ezer km²-t, lakóinak száma pedig közel 700 ezer főt tett ki. Eltérően azonban az 1938-as területgyarapodástól, az itt élők túlnyomó többsége, mintegy 70-75%-a nem magyar, hanem ruszin (ukrán) nemzetiségűnek vallotta magát. A magyarok számaránya nem tett ki többet 10 (1941-es magyar adat), illetve 5%-nál (1930-as csehszlovák adat).

A háború kitörését követően a magyar kormány külpolitikáját két alapelv vezérelte: a nagyhatalmak fegyveres konfliktusától való távolmaradás, azaz az ország semlegességének megőrzése és üttöerejének megóvása a háború végéig, valamint a revíziós politika kiteljesítése. Ez utóbbin belül a legfontosabbnak mindenki szemében Erdély tűnt. Erdély egy részének visszaszerzésére 1940 nyarán teremtődött meg a lehetőség. Ebben ismét a német diplomácia, személy szerint Hitler játszott döntő szerepet, aki szovjetellenes stratégiai céljaitól vezérelve 1940 nyarán a román vezetést kétoldalú tárgyalások megkezdésére szólította fel.

Mivel az 1940. augusztus 16-án kezdődött Turnu Severini román–magyar tárgyalások eredménytelenül végződtek, ismét német–olasz döntőbíráskodásra került sor. Az eredményt 1940. augusztus 30-án és ismét Bécsben hirdették ki.

Ennek alapján Magyarország 43 ezer km²-nyi területet kapott vissza 2,5 millió lakossal. Az 1941-es magyar népszámlálás szerint a lakosság 52%-a magyar, 38%-a román, s 10%-a német, míg az 1930-as román statisztika szerint 49%-a román, 38%-a magyar s 13%-a német volt. Ennek alapján valószínű, hogy a magyarok, ha nem is abszolút, de mindenképpen relatív többséget alkottak. A magyar állampolgárrá vált románok száma így is felülmúlta azonban az 1 milliót, míg a Dél-Erdélyben maradt magyarok száma 400 ezer fő körül mozgott.

1940 őszétől Magyarország számára Jugoszlávia maradt az egyetlen olyan szomszédos állam, amelyre az önállóságát egyre inkább elvesztő magyar külpolitika valamennyire esetleg még számíthatott. 1940. december 12-én ilyen reményeket táplálva írták alá Belgrádban az ún. jugoszláv–magyar „örökbarátsági” szerződést, amely a két ország közötti határvitával mint pillanatnyilag időszerűtlen üggyel nem foglalkozott. Rövidesen bebizonyosodott azonban, hogy az egyezmény egyik országot sem mentheti meg a végzetétől. Az 1941. március 27-i németellenes belgrádi politikai fordulat után Hitler elhatározta Jugoszlávia lerohanását, és ebben Bulgária és Olaszország mellett Magyarország részvételét is igényelte. A magyar honvédség április 11-én lépte át a magyar határt, miután előző nap Zágrábban kikiáltották az önálló Horvátországot, s ezzel Jugoszlávia megszűnt létezni.

A katonai részvételért cserébe Magyarország visszakapta Bácskát, a baranyai háromszöget és a Muraközt, összesen 11 és fél ezer km²-nyi területet. A visszakertült részek összesen 1 millió 30 ezer fős lakosságából a magyar adatok szerint a magyarok részaránya 37%-ot, a németeké 19%-ot és a szerbeké 16%-ot tett ki. A jugoszláv népszámlálás szerint viszont a magyarok hányada csak 30%-ot ért el, míg a délszlávoké együttesen meghaladta a 43%-ot.

Az 1938 és 1941 között visszaszerzett, illetve visszakapott területek nagysága együttesen meghaladta az 1920-as területi veszteségek több mint felét, illetve – Horvátországot is beszámítva – több mint harmadát. A közel 5 millió régi-új állampolgár mintegy fele a magyar, 20%-a a román, 10%-a a ruszin, 8-9%-a a délszláv, a többi pedig a német és a szlovák nemzetiséghez tartozott. Homogén nemzetállamból Magyarország ezzel ismét jelentős, az összlakosság 21%-át kitevő nemzetiségi népelességgel rendelkező országgá vált.¹

A revíziós sikerek a magyar lakosságot érthetően örömmel töltötték el, és sokakban ébresztettek reményt további területek visszaszerzésére. Ez alól a politikai és a katonai elit sem tudta kivonni magát. Werth Henrik, a honvéd vezérkar főnöke 1941 nyarán ismételten azzal próbálta a kormányt és a kormányzót a Szovjetunió elleni háborúhoz való csatlakozásra rábírni, hogy annak jutalmaként „biztosan visszakapjuk a történelmi Magyarország egész területét”.² A különböző szélsőjobboldali pártok még határozottabban követelték a „Magyar Birodalom”, „Nagy-Magyarország”, illetve a „Szent István-i Magyarország” „maradéktalan visszaállítását”.³

¹ Fogarasi 1944: 1–28. és Juhász 1988: 186–255. Az újabb irodalomból lásd még Sallai 2002.; L. Balogh 2002.; és A. Sajti 2004: 153–179.

² Romsics (szerk.) 2000: 332.

³ Az egyes pártok külpolitikai programjait közli Zeidler (szerk.) 2003: 334–336.

A németbarát kormányzati körök és a szélsőjobboldal mellett az integrális vagy az ahhoz közelítő nagyrevíziós elképzelések a politikai elit németellenes és nyugatbarát csoportjainak a jövőképeit is meghatározták. Ez jellemezte többek között azokat a memorandumokat is, amelyeket 1943 nyarán a Kállay-kormány, illetve Bethlen István és köre juttatott el a brit Külügyminisztériumba. Ezek egy olyan Kárpát-medencei gazdasági és politikai egység – „Kárpát-medencei Commonwealth” – megteremtését vizionálták, amelynek a külső határai alig vagy egyáltalán nem különböztek volna az 1918 előtti történelmi magyar határoktól. Az etnikai határok elvét lényegében csak a rendszer baloldali ellenzéke – liberális demokraták, szociáldemokraták, valamint a kisgazdák és a népi írók egy része, köztük Bibó István – képviselte.⁴

Az integrális vagy ahhoz közelítő nagyrevíziós elképzeléseket sem a náci Németország és Mussolini Olaszországa, sem a nyugati szövetségesek nem támogatták. A brit Külügyminisztérium közép-európai osztályának egyik referense például az említett 1943-as memorandumok egyikének a margójára jegyezte: „Ha a magyar kormány azt reméli, hogy ezek a gondolatok alapul szolgálhatnak a velünk folytatandó tárgyalásokhoz, akkor még nagyon sokat kell tanulnia”.⁵ Az etnikai elvű határrevízióknak viszont úgy Londonban, mint Washingtonban akadtak befolyásos támogatói.

Az amerikai szakértők heves viták és alapos tényfeltáró kutatások után 1943 nyarára úgy döntöttek, hogy a trianoni határokat északon, északkeleten, keleten és délen egyaránt módosítani kellene Magyarország javára. Mivel nem az 1910-es magyar, hanem az utódállamok 1930 körüli statisztikai adataiból indultak ki, javaslataik egyetlen esetben sem érték el az 1938 és 1941 közötti határváltozások mértékét. A szlovák–magyar határ esetében például a javasolt megoldás mintegy 7 ezer km² visszaadását jelentette volna közel 500 ezer fővel, akiknek a csehszlovák népszámlálás szerint 64%-a volt magyar. Erdély, illetve a román–magyar határ esetében 14 500 km² visszaadása, illetve megtartása vált ajánlott megoldássá. E határ menti sáv lakossága 1930-ban 1 millió 98 ezer főt tett ki, akik közül a román népszámlálás szerint 36% vallotta magát magyarnak. Ennek alternatívájaként merült fel Erdély függetlenítésének és önálló állammá szervezésének a lehetősége. Magyar–jugoszláv vonatkozásban egy olyan – nagyjából-egészében a Ferenc-csatorna magasságában húzódó – osztóvonalban állapodtak meg, amelytől északra, tehát a Magyarországhoz tartozó területen közel 500 ezer fő élt. A terület nagysága 6 ezer km², a magyarok aránya pedig 47% volt.⁶

A brit béke-előkészítő bizottság az amerikaihoz nagyon hasonló határjavaslatokat dolgozott ki. A szlovák–magyar határszakaszra vonatkozó előterjesztésük még túl is ment az amerikai elképzeléseken, s lényegében az 1938-as első bécsi döntés nyomvonalának felelt meg. Délen viszont bizonytalankodtak, s nem jelöltek ki pontos határvonalat. Erdély jövőjének valamennyire is megnyugtató

⁴A memorandumokat közli Juhász (szerk.) 1978: 118–134. és 190–218.

⁵Uo. 217.

⁶Romsics (szerk.) 1992.

rendezését „az egész térség messzemenően legbonyolultabb problémájának” tartották. A mérlegelt lehetőségek közül „leginkább reményteljesnek” az tűnt számukra, ha Erdély önálló politikai egységként a tervezett dunai vagy kelet-európai államszövetségnek vált volna egyik tagállamává. A német és az orosz nyelvterület közötti konföderáció gondolata az amerikai elképzeléseknek is integráns részét képezte.⁷

Eltérően az amerikai és a brit elképzelésektől, amelyek távoli és közvetlenül érdektelen megfigyelők jóindulatú vízióiként foghatók fel, a szovjet álláspont a térséggel közvetlen érintkezésben álló nagyhatalom évszázadok óta expanzív stratégiai érdekeit tükrözte. Ezekből a stratégiai érdekekből következett, hogy a Szovjetunió minden nyugati határai mellett létrejövő életerős és esetleg angol-szász befolyás alá kerülő államszövetséget maga ellen irányulónak tekintett, és következetesen elvetett. Ez az elgondolás ezért 1944-re Washingtonban és Londonban is a szép és érdekükben álló, de megvalósíthatatlan tervek süllyesztőjébe került.

A területi kérdéseket illetően Nyugaton Sztálin minimálisan a német támadás előtti, tehát nagyjából a régi és az 1939-es Molotov–Ribbentrop-paktumban is elismert orosz birodalmi határok elérésére törekedett. Ezt már 1941 decemberében szövetségesei tudomására hozta. A későbbiekben ez a sáv további területekkel – így például Kelet-Poroszország egy részével és az 1939-től Magyarországhoz tartozó Kárpátaljával – egészült ki. A magyar határokat illetően a szovjet vezetés általában véve a trianoni status quo helyreállítására törekedett. Ezt többnyire Magyarország háborús szerepével, vagyis azzal indokolták, hogy 1941. június 26-tól – a szovjet figyelmeztetés és a Romániával szembeni magyar területi igények jogosságának elismerése ellenére – magyar csapatok is harcoltak a keleti fronton. Nyilvánvaló azonban, hogy Erdély esetében emellett Románia kompenzálásának a szándéka is fontos szerepet játszott Moszkva véleményének alakulásában. Besszarábiát, amely a szovjet területi célok minimumához tartozott, s amelyet az 1941-es szovjet visszavonulás után Románia német jóváhagyással reintegrált, Sztálin feltétlenül vissza akarta kapni. A szovjet vezetés ezért úgy gondolta, hogy Besszarábia elvesztéséért Romániát Erdéllyel vagy annak nagyobb részével kárpótolja. Észak-Erdély Romániához történő visszacsatolásának alternatívájaként azonban a szovjet béke-előkészítő bizottság szakértői körében is felmerült egy független erdélyi állam létrehozásának a lehetősége. Cinikus módon azt feltételezték, hogy a független Erdély „a viszály gyökere maradna a két szomszéd, Magyarország és Románia között”, s így nem maradhatna fenn „valamelyik szomszédja állandó pártfogása nélkül, ez jelen esetben a Szovjetunió lenne. [...] Az új állam feletti ellenőrzés lehetőséget adna – folytatódik a memorandum –, hogy nyomást gyakoroljunk mind Magyarországra, mind pedig Romániára, és megakadályozná, hogy e két állam velünk szemben ellenséges nemzetközi kombinációkban vegyen részt”.⁸ Az Erdéllyel kapcsolatos „bizonytalankodásnak” 1944 nyarára

⁷ Bán D. (szerk.): 1996.

⁸ Zeidler–L. Balogh 2002: 41–68.

vége szakadt. Az augusztus 23-ai sikeres román átállást követően, 1944. augusztus 31-én készült előterjesztésében Maxim Litvinov helyettes külügyi népbiztos már így fogalmazott: „A terv nagyjából az, hogy Magyarország határai maradjanak abban az állapotban, ahogyan azokat a trianoni békeszerződés megállapította. [...] A magyar-román határ megállapításkor abból indulunk ki, hogy Erdélyt teljes egészében Románia kapja meg.”⁹

Moszkva azt szeretette volna, ha Erdély kérdésében már a háború alatt döntés születik, s a román fegyverszüneti egyezménybe bele is foglalják, hogy Besszarábia elvesztése fejében a háború után Románia visszakapja „Erdélyt vagy annak nagyobb részét”. A brit és az amerikai ellenállás miatt ez azonban csak azzal a megszorítással került az 1944. szeptember 12-én aláírt egyezménybe, hogy a „békekonferencia döntésétől függően”.¹⁰ A csehszlovák–magyar és a jugoszláv–magyar határ kérdésében a brit és az amerikai kormány hasonló ellenállást nem fejtett ki, hanem szakértőik korábbi javaslatai ellenére elfogadták a trianoni határok visszaállításának az álláspontjára helyezkedő szovjet megközelítést. Ebben elsősorban Magyarország kitartása játszott szerepet a náci Németország oldalán, amely nemcsak a jugoszláv partizánok tevékenységével állt éles ellentétben, hanem a szlovákokéval is, akik 1944 augusztusában németellenes felkelést robbantottak ki, s a románokéval is, akik augusztus 23-án megnyitották a frontot a szovjet Vörös Hadsereg előtt. Mindezt betetőzte a sikertelen októberi magyar kiugrási kísérlet, amely után a Szálasi irányítása alá került magyar hadsereg Hitler akaratának engedelmeskedve 1945 áprilisáig folytatta a céltalan és immár teljesen értelmetlen ellenállást a szovjet Vörös Hadsereggel és szövetségeseivel szemben.

A győztes nagyhatalmak 1944 végére kikristályosodott álláspontjáról az új magyar kormány nem rendelkezett pontos információkkal. Gyöngyösi János, az új magyar külügyminiszter ezért párt- és munkatársaival együtt azt gondolta, hogy van értelme jól felkészülni a béketárgyalásokra. Ennek szervezése és operatív irányítása Kertész István feladata lett, aki már 1943-44-ben, a Kállay-kormány megbízásából is látott el hasonló feladatot. A Béke-előkészítő Osztály külügyminisztériumi státuson lévő munkatársainak a száma 1946-ban 20 fő körül mozgott, a külső szakértők száma pedig meghaladta a százat.¹¹

Eközben a pártok is számos vitát rendeztek a kívánatos békecélokról, sőt a sajtó hasábjain is élénk diskurzus folyt. Ezeknek a vitáknak az lett az egyik legfontosabb eredménye, hogy Erdély kérdésében 1946 tavaszára konszenzusra jutottak. Az ekkor elfogadott kormányhatározat maximálisan 22 ezer, minimálisan 11 ezer 800 km²-es partiumi sáv visszakövetelését irányozta elő.¹² Egyetértés alakult ki a pártok között abban is, hogy Jugoszláviával szemben értelmetlen lenne területi követelésekkel fellépni. A határ menti szlovák területek jövőjével kapcsolatban azonban továbbra is ellentét feszült a pártok között. Az 1946. március 6-ai pártközi

⁹Vida 1997: 82–84.

¹⁰Perkins–Gleason–Churchill–Reid–Sappington–Houston–Jones–Reynolds (eds.) 1966: 170–180.

¹¹Kertész 1995: 144–148.

¹²Szűcs (szerk.) 2003: 466–472.

értekezleten a kispazda Auer Pál és a parasztpárti Farkas Ferenc egyaránt a „kompakt magyar többségű vidékek” visszakövetelését javasolta, míg a kommunisták és a szociáldemokraták képviselői hallani sem akartak erről.¹³

A szlovák–magyar határral kapcsolatos magyar álláspont kialakítását nehezítette, hogy az emigrációjából visszatért és ismét elnökké választott Edvard Beneš a homogén csehszlovák nemzetállam megteremtésének céljától vezérelve nemcsak a németektől, hanem a magyaroktól is meg akart szabadulni. A kispazdák és a parasztpártiak válasza erre az volt, hogy Magyarország fogadja a szlovákiai magyarokat, de csak területtel együtt, s ha a csehszlovák politika erre nem hajlandó, akkor hagyjon fel a magyarüldözéssel, és adja fel homogenizációs tervét. A kommunisták és a szociáldemokraták azonban – lényegében a szovjet álláspontnak megfelelően – ezt is elfogadhatatlan „kardcsörtetésnek” tartották.¹⁴

A magyarországi béke-előkészületekkel párhuzamosan 1945 nyarán a nagyhatalmak is hozzáálltak a legyőzött államokkal kötendő békeszerződések előkészítéséhez. A potsdami konferencia határozata értelmében ez a munka a győztes nagyhatalmak és Franciaország külügyminisztereiből álló testületre (Külügyminiszterek Tanácsa) hárult. A Magyarországgal kötendő békeszerződés tervezetét először 1945. szeptember 20-i ülésükön tárgyalták meg. Ezen vita nélkül elfogadták, hogy osztrák–magyar, jugoszláv–magyar és csehszlovák–magyar viszonylatban az 1938 előtti határok állnak helyre. Ernest Bevin brit és James Byrnes amerikai külügyminiszter ugyanakkor azt javasolták, hogy a román–magyar határ ügyét, vagyis azt, hogy Erdély egésze vagy nagyobbik fele kerüljön-e Romániához, a két állam követeléseinek elemzése után kellene eldönteni. Az amerikai–brit javaslatot – az 1919–1920-as magyarelles francia álláspont önkritikájának jeleként – ezúttal a francia külügyminiszter (Georges Bidault) is támogatta. A szovjet képviselő, Vjacseszláv Mihajloviics Molotov külügyi népbiztos viszont – minden elképzelhető érvre, így a nyugati szövetségesek 1919–1920-as döntéseire is hivatkozva – makacsul ellenállt a Trianonban megállapított román–magyar határ akárcsak jelképes módosításának is. A vita befejező szakaszában Bidault megváltoztatta véleményét, és Molotov érvelését elfogadva a továbbiakban a szovjeteket támogatta. Bevin ugyanakkor hallgatott, s így az ülés végén már csak egyedül Byrnes ragaszkodott egy körülbelül 3 ezer négyzetmérföldnyi, azaz 7,5 ezer km²-nyi határ menti sáv visszaadásához. Ezen a területen mintegy félmillió magyar élt.¹⁵

Döntés Londonban nem született, ezért a kérdést a külügyminiszter-helyettesek elé utalták. A helyettesek 1946. április 16-án ültek össze ugyancsak Londonban. A közbeeső időben a Szovjetunió legfelsőbb vezetése megerősítette, hogy „ragaszkodni kell a szovjet delegáció azon álláspontjához, hogy egész Erdélyt adják át Romániának”. Mérlegelve a Szovjetunió eltökéltségét, erre az időre Nagy-Britannia

¹³ Horváth–Szabó–Szűcs–Zalai (szerk.) 2003: 113–115.

¹⁴ Kaplan 1993. és Vadkerty 2007.

¹⁵ Butler–Pelly (eds.) 1985: 258–260. – A jegyzőkönyvet magyar fordításban közli Romsics (szerk.) 2000: 424–425.

is feladta szeptemberben képviselt álláspontját, és beletörődött abba, hogy egész Erdély visszakerül Romániához.¹⁶

A franciák és az angolok támogatását elveszítve, s ugyanakkor a szovjetekkel való „felesleges” konfrontációkat is kerülni akarván 1946 tavaszára az amerikaiak eltökéltsége is mérséklődött. Annyit azonban még mindig szerettek volna elérni, hogy a román és a magyar kormány „közvetlenül tárgyaljanak egymással a határ olyan kiigazításáról, amely lényegesen csökkentené az idegen uralom alatt élők számát”. A szovjet delegátus azonban ezt is elutasította. A végső döntés a Külügyminiszterek Tanácsának május 7-ei ülésén született meg. Ez így hangzott: „Az 1940. augusztus 30-i bécsi döntés ezennel semmisnek és érvénytelennek nyilvánítjuk. Ezzel helyreállt a Románia és Magyarország között 1938. január 1-ével érvényes határ”. Vagyis teljes mértékben a szovjet álláspont diadalmaskodott.¹⁷

A külügyminiszterek és helyetteseik vitái a nyilvánosság kizárásával zajlottak. A különböző álláspontokról így sem a magyar közvélemény, sem a magyar kormány nem értesült. Budapesten ezért – mint 1918-1919-ben – ismét azt hitték, hogy van értelme az alapos béke-előkészítésnek és ezzel összefüggésben a döntéseket hozó nagyhatalmaknál való „lobbizásnak”. 1946 márciusa és júniusa között ezért Nagy Ferenc miniszterelnök vezetésével Moszkvába, Washingtonba, Londonba és Párizsba egyaránt magyar delegációk látogattak.

Moszkvában 1946. április 9–18. között tárgyalt a magyar küldöttség. Az addigra elfogadott kormányálláspontnak megfelelően a delegáció egy maximális és egy minimális határrevíziós javaslatot vitt magával. A maximális 22 ezer, a minimális 11 800 négyzetkilométer visszacsatolását tartalmazta Romániától. A kisebb területen a magyarok enyhe többséget képeztek 421 ezer románnal szemben, a nagyobb sávban élő több mint 1,5 millió emberből azonban csak mintegy félmillió tartozott a magyarsághoz. A szovjet vezetők szívélyesen fogadták a magyar küldöttséget. Sztálin – szemforgató módon – még azt sem ellenezte, hogy a béketárgyalásokon Magyarország felvesse a román–magyar határ módosításának kérdését. Ehhez kapcsolódva Molotov ugyanakkor a románokkal való kétoldalú tárgyalások megkezdésére szólította fel a magyarokat. Arról, hogy a békekonferencia előkészítő fórumain mi volt, és mi a szovjet álláspont, sem Sztálin, sem Molotov nem tett említést. A magyar delegáció tagjaiban így tévesen olyan elképzelés alakult ki, hogy a Szovjetunió nem ellenzi, sőt talán még támogatja is a Romániával szembeni magyar területi igényeket.¹⁸

Nagy Ferenc és minisztereinek következő útja Washingtonba vezetett, ahová június 8-án érkeztek. A fogadtatás itt is rendkívül szívélyes volt, ám ugyanakkor őszintébb is. Nagy az amerikai politikusokkal folytatott eszmecsere során bizonyosodott meg arról, hogy a szovjetek félrevezették, vagy legalábbis hagyták, hogy illúziók alakuljanak ki benne a határokat illetően. Byrnes amerikai külügyminiszter ekkor közölte vele, hogy „a Szovjetunió akaratából történt a május 7-ei párizsi

¹⁶ Slany (ed.) 1970: 259–261. Vö. Fülöp év nélk.: 100–105. és 110.

¹⁷ Romsics (szerk.) 2000: 467–468.

¹⁸ Gyöngyösi 1946.

döntés”, s hogy „Magyarország és Románia kérdésének kulcsa a Szovjetunió kezében van”. „Ha a Szovjet vállalkoznék arra – tette hozzá ehhez –, hogy felveti még egyszer az erdélyi kérdést, Amerika készsággel támogatná Magyarország kívánságait.” Ismerve a szovjet kormány valódi álláspontját, más szavakkal ez annyit jelentett, hogy az Erdély-dosszié Washingtonban le van zárva; Románia és Magyarország között a trianoni határok állnak helyre.¹⁹

Londonban – 1946. június 21–22-én – Clement R. Attlee munkáspárti miniszterelnökkel és a *Foreign Office* vezetőivel tárgyalt a magyar küldöttség. A fogadtatás hasonló volt a washingtonihoz. Vagyis a magyar delegáció minden olyan területi vagy kisebbségvédelmi felvetése, amelyhez a britek támogatását kérte, elutasításban részesült. Ehelyett mindegyik brit diplomata a szomszédokkal való békés megegyezés és gazdasági kooperáció fontosságára, illetve a határok „spiritualizálódásának” a perspektívájára hívta fel a figyelmet.²⁰

A Külügyminiszterek Tanácsa által kidolgozott és elfogadott szerződéstervezetek véglegesítése a békekonferenciára várt. Ez 1946. július 29-én kezdte meg munkáját Párizsban. Gyöngyösi János első meghallgatására az augusztus 14-ei plenáris ülésen került sor. Beszédének bevezetőjében a magyar külügyminiszter reményét fejezte ki, hogy a most készülő béke igazságosabb és ezért tartósabb lesz a 26 évvel korábbinál. Ezután felhívta a figyelmet arra, hogy egy új, demokratikus Magyarország képviselőjeként jelent meg a konferencia színe előtt. Egy olyan rendszer képviselőjeként, amely az 1848-as és 1918-as demokratikus törekvések, nem pedig a két világháború közötti és a II. világháború alatti németbarát, „agresszív” és „revizionista” politika örökösének tartja magát, s intézkedéseivel ennek szellemében is cselekszik. A román–magyar határról szólva ismertette a magyar kormány által igazságos megoldásnak tartott 22 ezer km²-es követelést. A csehszlovák–magyar viszonyról szólva felemlítette a szlovákiai magyarok elleni súlyos retorziókat. A 200 ezer magyar egyoldalú kitelepítésére vonatkozó prágai elképzelést erkölcsi, politikai és gazdasági okokból egyaránt elfogadhatatlannak nevezte. Ha a csehszlovák kormány – szögezte le – „mindenképpen meg akarna szabadulni a magyar kisebbségtől, akkor a magyar kormánynak ragaszkodnia kellene ahhoz az elvhez, hogy a népnek joga van a földhöz, amelyen él”.²¹

A bizottsági tárgyalások augusztus végétől október elejéig tartottak. A Romániával szemben támasztott területi követelését a magyar delegáció ezek során 4 ezer négyzetkilométerre redukálta. Ezt sem támogatta azonban egyik nagyhatalom sem. Mindegyik kitarított a Külügyminiszterek Tanácsának május 7-ei döntése mellett, és egyikük sem óhajtott ebben az ügyben új vitát nyitni.²²

A román–magyar határ megállapítása mellett a békekonferencia a csehszlovák–magyar lakosságcserevel, illetve a csehszlovák–magyar határ esetleges

¹⁹ Nagy Ferenc 1990: 295–308.

²⁰ Public Record Office, London. Foreign Office 371/59024. R. 8085/1266/21. és 371/59025. szám nélk.

²¹ A beszédet közli Kertész 1995: 555–569.

²² Campbell 1947: 212.

módosításával is foglalkozott. Ezt azonban nem a magyar, hanem a csehszlovák béke delegáció kezdeményezte. A Prága által kért 5 falu helyett 3-at ítelt meg Csehszlovákiának összesen 43 négyzetkilométernyi területtel. Ettől eltekintve a békeszerződés az 1920-as magyar határokat állította helyre. A csehszlovákhoz hasonló igényekkel a jugoszláv delegáció is előállt. Belgrád mintegy 40 ezer magyar és ugyanennyi délszláv „cseréjét” javasolta. Bár Magyarország ezt elvileg elfogadta, a későbbiekben mégis lekerült a napirendről.

A magyar kormány 1947. január elején kapta meg a békeszerződés végleges szövegét, és a minisztertanács január 10-én, 17-én és 24-én vitatta meg elfogadását. Az aláírás megtagadása a kormány részéről nem merült fel. Mivel a szerződés a nagyhatalmak pecsétjével Magyarország beleegyezése nélkül is érvénybe lépett, ennek egyébként is csak jelképes jelentősége lett volna.

Sebestény Pál külügyi államtitkár és Pődör László kabinetfőnök kíséretében Gyöngyösi János február 6-án utazott el Párizsba. A győztesek mind az öt vesztes állammal február 10-én, hétfőn írták alá a békeszerződést.

Bár a békeszerződés kölcsönös ratifikálása és így törvényerőre emelkedése még hátra volt, az okmány párizsi aláírása a legtöbb magyar ember szemében véglegesítette a trianoni határok helyreállítását és a magyar kulturális közösség jelentős részének újólagos kisebbségi állampolgárrá válását. A politikailag tudatos magyarok túlnyomó többségének körében ez a határ mindkét oldalán szomorúságot és keserűséget váltott ki. Olyasfajta demonstratív tiltakozásokra és tömegmegmozdulásokra, mint 1920. június 4-én, a trianoni békeszerződés aláírásának a napján mindazonáltal nem került sor. A nemzetgyűlés nem tartott rendkívüli ülést, a kormány nem rendelt el munkaszüneti vagy országos gyásznapot, nem lobogózták fel fekete zászlókkal a középületeket, nem tartottak gyászmiséket. A némaságot egyetlen esemény törte meg. A szerződés aláírásával nagyjából egy időben Mindszenty József ünnepi szertartás keretében könyörgést tartott a bazilikában. A sajtótudósítás szerint, amikor felcsendült az ének – *Hol vagy István király, / Téged magyar kíván* –, „hangos zokogás tört fel a templomban lévő és a térre kiszorultak soraiból”.²³ A magyar társadalom ezekben a napokban szembesült azzal a ténnyel, hogy nemcsak az integrális vagy optimális revízió irreális és elérhetetlen, hanem az etnikai revízió, illetve a méltányos kiegyezés is. Ez sokakat késztetett addigi revíziós álláspontjuk újragondolására. Ezek közül legnagyobb jelentősége Szekfű Gyula pálfordulásának volt. A két világháború közötti történész-ideológus – 1945 októberétől Magyarország moszkvai követe – 1947-es könyvében így írt: „Ezek után pedig egyszer s mindenkorra el kell némulnia minden revíziós törekvésnek és propagandának”, s a szomszédos államokkal szemben Magyarországnak a továbbiakban csak „egyetlen kívánsága” lehet: „a náluk lakó magyarok állampolgári jogainak tisztességes megadása és emberies bánásmód velük”.²⁴

²³ A tudósítást közli Gerő (szerk.) 1989: 321.

²⁴ Szekfű 1983: 69. és 203.

A békeszerződés 1947. február 10-ei aláírásával, majd 1947. július 16-ai nemzetgyűlési elfogadásával (XVIII. tc.) és kölcsönös ratifikálásával Magyarország nemzetközi jogi szempontból visszanyerte szuverenitását, és elvileg a független államok sorába lépett. A valóságban azonban ennek éppen az ellenkezője történt. Az Ausztriával való összekötetés biztosítására hivatkozva nemcsak jelentős szovjet csapatkontingensek maradtak Magyarországon, hanem a szovjetizálás folyamata is felgyorsult. Ez az átalakulási folyamat a szovjet mintájú alkotmány 1949-es elfogadásával zárult le. A következő 40 évben Magyarország szomszédaival együtt a Szovjetunió szoros ellenőrzése alatt állt, amely a magyar kisebbségekkel és magával a párizsi békeszerződéssel kapcsolatos – elhallgatásokkal és torzításokkal teli – beszédmódot és cselekvési lehetőségeket is meghatározta. A téma történeti kutatása ezért csak az 1980-as években indulhatott meg, és csak a rendszerváltás után vett nagyobb lendületet.

FORRÁSOK

Public Record Office, London. Foreign Office 371/59024. R. 8085/1266/21. és 371/59025. szám nélk.

FORRÁSKIADVÁNYOK

- Bán D. András (szerk.) 1996: Pax Britannica. Brit külügyi iratok a második világháború utáni Kelet-Közép-Európáról 1942-1943. Budapest.
- Butler, R. – Pelly, M. E. (eds.) 1985: Documents on British Policy Overseas. Series. Vol. 2. London.
- Gerő András (szerk.) 1989: Sorsdöntések. Budapest.
- Juhász Gyula (szerk.) 1978: Magyar-brit titkos tárgyalások 1943-ban. Budapest.
- Perkins, E. Raplh – Gleason, S. Everett – Churchill, Rogers P. – Reid, John G. – Sappington, N. O. – Houston, Douglas W. – Jones, John Rison – Reynolds, Warren H. (eds.) 1966: Foreign Relations of the United States. Diplomatic papers 1944. Vol. IV. Europe. Washington D. C.
- Romsics Ignác (szerk.) 1992: Amerikai béketervek a háború utáni Magyarországról. Az Egyesült Államok Külügyminisztériumának titkos iratai 1942–1944. Gödöllő.
- Romsics Ignác (szerk.) 2000: Magyar történeti szöveggyűjtemény 1914–1999. I. köt. Budapest.
- Slany, William (ed.) 1970: Papers Relating to the Foreign Relations of the United States. Diplomatic Papers 1946. Vol. II. Council of Foreign Ministers. Washington, D.C.
- Szűcs László (szerk.) 2003: Nagy Ferenc első kormányának minisztertanácsi jegyzőkönyvei. A. köt. 1946. február 5. – 1946. július 19. Budapest.
- Zeidler Miklós (szerk.) 2003: Az egyes pártok külpolitikai programjait közli Trianon. Budapest.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- A. Sajti Enikő 2004: Impériumváltások, revízió, kisebbség. Magyarok a Délvidéken 1918–1947. Budapest.
- Campbell, John C. 1947: The European Territorial Settlement. In: Foreign Affairs, October 1947. Vol. 26. No. 1.
- Fogarasi Zoltán 1944: A népesség anyanyelvi, nemzetiségi és vallási megoszlása törvényhatóságok szerint 1941-ben. Budapest.
- Fülöp Mihály 1994: Befejezetlen béke. A külügyminiszterek tanácsa és a magyar békeszerződés (1947). Budapest.
- Gyöngyösi János 1946: A moszkvai út. Új Magyarország. In: Húsvét (II. évf. 16. sz.)
- Horváth Julianna – Szabó Éva – Szűcs László – Zalai Katalin (szerk.) 2003: Pártközi értekezletek. Politikai érdekegyeztetés, politikai konfrontáció 1944–1948. Budapest.
- Juhász Gyula 1988: Magyarország külpolitikája 1919–1945. Budapest.
- Karel Kaplan 1993: Csehszlovákia igazi arca 1945–1948. Pozsony.
- Kertész István 1995: Magyar békeillúziók 1945–1947. Budapest.
- L. Balogh Béni 2002: A magyar-román kapcsolatok 1939-1940-ben és a második bécsi döntés. Csíkszereda.
- Nagy Ferenc 1990: Küzdelem a vasfüggöny mögött I. Budapest.
- Sallai Gergely 2002: Az első bécsi döntés. Budapest.
- Szekfű Gyula 1983: Forradalom után. Budapest.
- Vadkerty Katalin 2007: A kitelepítéstől a reszlovakizációig, 1945–1948. Pozsony.
- Vida István 1997: A Szovjetunió és a magyar békeszerződés előkészítése. In: Külpolitika. 1997/3.
- Zeidler Miklós – L. Balogh Béni 2002: Az „Erdély-kérdés” a magyar–szovjet külkapcsolatokban. In: 2000. 2002/3.